

побутування пам'ятки в Україні: *Росовецький С. К.* «Слово о полку Ігоревім» в контексті спадкоємних зв'язків давньої російської та староукраїнської літератур//Рад. літературознавство. 1985. № 7. С. 29—31. Як згодом вдалося встановити, пам'ятний «підпис» на оправі Синодального збірника («Мая в 6 день 184 (тобто 7184, що означає 1676 р.— С. Р.) году Рыльскому игумену в Рылеск дал до прочтения Катахизис большой в полдестъ письменной, подписаной по латине на концах моею рукою») був зроблений Сильвестром Медведєвим, відомим російським письменником кінця XVII ст., котрий з весни 1672 р. перебував у Молченській пустині під Путивлем; отже, цей рукопис «Задонщини» вже безперечно пов'язується з Україною.

Ще один приклад. Білоруський дослідник В. Чемерицький, згадавши переклад (скоріше, транслітерацію) білоруською мовою польського перекладу так званої «латинської Александрії», зазначає: «Про ставлення білоруських читачів до роману свідчить красномовний запис в Мозирському списку 1697 р.: „Павло щоранку читає Александрію, за щастя то себе має“»: *Чемерицький В. А.* Переводная литература XV—XVII вв.//История белорусской дооктябрьской литературы. Минск, 1977. С. 250. Як бачимо, рукопис білоруський, а от запис — не лише «красно», але й україномовний!

«Повість про Атилу» було передруковано М. М. Сулимою в антології: Українська література XIV—XVI ст. Агіографія. Паломн. твори. Історіограф. твори. Полем. твори. Перекладні повісті. Поет. твори/Авт. вступ. ст. і ред. тому В. Л. Микитась; Упоряд. і приміт. В. П. Колосової та ін. К., 1988. С. 396—441, 565—570. У передмові до цього тому «Бібліотеки української літератури» В. Л. Микитась зазначає: «Особливо популярною була повість про Аттілу» (с. 10). Нагадаємо, що йдеться про єдиний список у Познанському збірнику. Оскільки В. Л. Микитась в огляді перекладних повістей взагалі йде за схемою М. С. Грушевського в коментованім томі, можливо, що й тут невдале спостереження вченого: «Судячи з приміток на боках, інтерес читачів будила особливо хроніка та повість про Атилу...» Проте це стосується читачів Познанського збірника тільки, при цьому водночас М. С. Грушевський підкреслював малопопулярність самої «хроніки і повісті» і наводив навіть дотепне пояснення, котре дав цьому явищу Е. Карський. В. Л. Микитась не пояснює, чому цей напівпереклад, напівтранслітерацію польського друкованого перекладу з латинського оригіналу називає «переробкою», а книжника, що це зробив, «автором», який «супроводжує свою розповідь полемікою з попередниками, уточнює факти, доповнює їх новими легендами, переказами, даними з інших джерел» (с. 11).

«Повість про Тристана» в останні десятиріччя майже не досліджувалася; окремі спостереження знаходимо в загальних працях білоруських істориків літератури. Див., наприклад, в згаданій праці В. Чемерицького с. 254—255. Зате «Повість про Бову» присвячено було велику літературу — завдяки, головним чином, її популярності в російській лубочній літературі. Див.: *Адрианова-Перетц, Покровская...* С. 154—160; *Назаревский.* Библиография... С. 52—54; *Махновець.* Давня... С. 773—778; *Салмина М. А.* Повесть о Бове//Словарь XIV—XVI... Ч. 2. С. 220—222.

Ревізія і видання біблійних текстів

Вивчення біблійної рукописної і друкованої традиції в Україні (як і в Східній Європі взагалі) явно відстає від світової біблістики. Згадані М. С. Грушевським праці «московського гебраїста Т. Євсєєва» й дотепер вважаються зразковими, що при нормальному розвитку науки було б неможливим. Якщо в російській біблістиці справа таки посувається (завдяки працям, головним чином, мовознавців — Є. М. Верещагіна, О. О. Алексєєва, Л. П. Жуковської та ін.), то в українській спостерігався майже повний застій. Єдина відома мені ґрунтовна стаття українського вченого сто-

сується досить пізньої фази історії біблійного тексту: *Коляда Г. И.* Работа Ивана Федорова над текстами Апостола и Часовника и вопрос о его уходе в Литву//ТОДРЛ. М.; Л., 1961. Т. 17. С. 225—254.

Життя і творчість Франціска Скорини вивчалися в минулі десятиріччя досить активно. Див. бібліографічні огляди: *Флароўскі А. В.* Scoringiana//450 год беларускага кнігадрукавання. Мінск, 1969. С. 428—431; Начало книгопечатания в Белоруссии и Литве. Жизнь и деятельность Франциска Скорины. Описание изданий и указатель литературы 1517—1977//Сост. Е. Л. Немировский. М., 1978; Проте треба відзначити, що більшість зазначених тут книжок і статей мають ювілейний або науково-популярний характер.

Певні підсумки наукового дослідження підбила збірка статей: Белорусский просветитель Франциск Скорина и начало книгопечатания в Белоруссии и Литве. М., 1979. При цьому, як завжди, проявилися чіткіше й невирішені проблеми; так, вчені не прийшли до одностайної думки про конфесійну приналежність Франціска Скорини.

Думки М. С. Грушевського про взаємозв'язки видавничої діяльності білоруського й литовського першодрукаря з українською культурою розвивалися й популяризувалися (не завжди, зрозуміла річ, з відповідними посиланнями) наступними генераціями українських книгознавців. Огляд вивчення цієї проблематики див.: *Исаевич Я. Д.* Наследие Франциска Скорины на Украине//Белорусский просветитель Франциск Скорина... С. 170—175.

З нових фактів українських зв'язків Франціска Скорини найбільш, мабуть, несподіваний відкрив львівський мистецтвознавець Л. М. Григорчук. Як виявилось, написи (діпінти) західноукраїнських ікон XV—початку XVI ст. дуже близькі за графікою до шрифту видань Ф. Скорини: *Григорчук Л. М.* Надписи на произведениях украинской живописи и шрифт изданий Франциска Скорины//Федоровские чтения. 1980. М., 1984. С. 68—80. Дослідник схиляється до думки про вплив на іконописців «графіки видань Ф. Скорини або джерела, спільного для цих видань» і українських ікон (с. 79).

Дуже цікаву гіпотезу висунув і польський книгознавець М. Гембарович. Спираючись на безперечний факт, що всі рукописні списки біблійних книг, які гіпотетично пов'язують з тією частиною Скорининою Біблії, котра залишилася нездрукованою, походять зі східної частини Галичини й Поділля, він прийшов до висновку, що тут вона й мала друкуватися. На думку М. Гембаровича, дотепно аргументовану деякими фактами біографії самого Ф. Скорини, Івана Федорова та їхніх сучасників, білоруський першодрукар намагався продовжити друкування своєї Біблії в Кременці або Львові в друкарні одного з членів єврейської родини Галичів (Геліців, Геліцерів): *Gebarowicz M.* Iwan Fedorow i jego działalność w latach 1569—1583 na tle epoki//Roczniki Biblioteczne. Warszawa. 1969. Т. 13. Z. 3—4. S. 14—15, 19 passim. Оцінюючи цей «ланцюг робочих гіпотез», Я. Д. Ісаевич дотепно зауважує: «Невиразність, неясність джерел з цього питання може відобразити той факт, що така спроба (продовжити друкування на Заході України.— С. Р.) була невдалою»: *Исаевич Я. Д.* Першодрукар Иван Федоров і виникнення друкарства на Україні. Вид. 2-ге, перероб. і доп. Львів, 1983. С. 25.

У питанні про мову видань Франціска Скорини сучасні книгознавці притримуються позиції, близької до зайнятої М. С. Грушевським. Зокрема, Я. Д. Ісаевич таким чином реферує висновки відповідних мовознавчих студій: «У мовному відношенні білоруські першодруки Скорини поділяються на дві групи. Празький Псалтир і віленські книги надруковано церковнослов'янською мовою у тому варіанті, що був поширений у Білорусії і відбив багато особливостей білоруської мови... Значно більший вплив мало білоруське мовне середовище на переклади інших видань — біблійних книг, «виложених руською мовою». Філологічні дослідження показали церковно-

слов'янську мовну основу і цих скорининських друкув, особливо у галузі лексики і словотвору»: *Ісаєвич Я. Д.* Першодрукар Іван Федоров... С. 22.

Потребують уточнення такі посилання: *Соболевский А. И.* Материалы и исследования в области славянской филологии и археологии. СПб., 1910 (Сб. ОРЯС. Т. 88. № 3); Архив Юго-Западной России, издаваемый комиссией для разбора древних актов, состоящей при киевском, подольском и вольском генерал-губернаторе. К., 1914. Ч. 1. Т. VIII. Вып. 1 С. 674—731.

Краківське видавництво (Фіоль і К°)

Тепер за Фіолевою друкарнею залишають лише чотири книги («Часословець», «Осьмигласник» і дві «Тріоді»), зате тільки одна з них, «Тріодь пісна», залишається без вихідних даних: 1972 року в румунському місті Брашові було знайдено примірник «Тріоді цвітної» з аркушем, на якому дереворит «Розп'яття» доповнено стрічкою з ім'ям друкаря. Опис усіх збережених часом примірників видань Швайтпольта Фіоля (92, рахуючи й фрагменти) зроблений Є. Л. Немировським: *Немировский Е. Л.* Описание изданий типографии Швайтпольта Фиоля. М., 1979. Цьому ж видатному російському книгознавцеві належить і найгрунтовніше в сучасній науці дослідження історії цієї друкарні: *Немировский Е. Л.* Начало славянского книгопечатания. М., 1971.

Головні для М. С. Грушевського питання — «для кого призначалися ці видання, які були ініціатори їх, хто фактично цим ділом керував» — не вирішено остаточно й досі, бо явна недостатність видобутої з джерел інформації примушує й сучасних дослідників залишатися на рівні «здогадів». Проте співвіднесення сучасних здогадів із рішучим вирішенням цих питань М. С. Грушевським («для України, українськими руками») виявляє картину цікаву.

Так, Є. І. Кацпржак у популярній брошурі про Івана Федорова висловила думку, що католицька ієрархія вважала Фіолеві видання формою протесту народу поневоленої України: *Кацпржак Е. И.* Первпечатник Иван Федоров. М., 1964. С. 21. Є. Л. Немировський, навпаки, робить такий висновок: «На 44 примірниках виявлено записи російського походження — свідчення того, що Фіоль друкував свої видання якщо й не на пряме замовлення з Москви, то розраховуючи на Москву»: *Немировский Е. Л.* Иван Федоров: около 1510—1583. М., 1985. С. 41.

Я. Д. Ісаєвич, не вступаючи в пряму полеміку з провідним радянським книгознавцем, уточнює його твердження: «Численні примірники видань Фіоля вже в XVI і особливо у XVII ст. були привезені з України і Білорусії до Росії, де довго використовувалися і дбайливо зберігалися (особливо у старообрядницьких громадах)»: *Ісаєвич Я. Д.* Иван Федоров... С. 17. Питання може бути вирішено цілеспрямованим вивченням записів на примірниках, що збереглися. Проте тут треба мати ще на увазі, що, по-перше, в Західній Україні православна книжність знищувалася у XVI—XIX ст. католицькими екстремістами (див. про це примітки до т. II, с. 224). По-друге, якщо у старообрядців Росії існувала конфесійна причина пієтету до книг «дониконіанських», то західноукраїнська людність подібної традиції не мала. Відомо, наприклад, що на початку XX ст. Ю. А. Яворський з надзвичайною легкістю повимінював у тамошніх селян і міщан велику кількість давніх рукописів та стародруків на новітні видання тих самих богослужбових книг. Отже, треба брати певні корективи на гірше збереження православної книжності в Україні.

На думку Я. Д. Ісаєвича, відсутність 1498 року у Фіоля його друкув на продаж пояснюється тим, що «тираж було передано замовникам видання»: *Ісаєвич Я. Д.* Иван Федоров... С. 17. Цій здогадці суперечить наведене М. С. Грушевським прохання Турія до гнєзненської капітули від 13 січня